

رسالة محمد

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات عرب

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات عرب

بررسی انتقادی برگردان استعاره در خطبه‌های پنجاه و یک تا صدم نهج البلاغه

(مطالعه موردی: ترجمه‌های دشتی، شهیدی و فیض الاسلام)

استاد راهنما

دکتر یداله رفیعی

استاد مشاور

دکتر زینب عرفت پور

پژوهشگر

اسماعیل اروج زاده

دی ماه / زمستان ۱۳۹۶

برگه ارزیابی پایان نامه

پاسکزاری

پروردگار یکتایی را که بجز خداوندی نیست و تمنای با او بودن تمام معنی زندگیمان.

و اکنون ای مهربانترین، مرا بجز به محبت بی‌کران خود محتاج مگردان در بطنه‌های ناتوانی و نیاز و اکلدارم.

خداوند بزرگ مرتبه را بیکران پاس می‌گزارم که توفیق عطا کرد تا کار خویش را با همه سختی‌ها و مشکلات به سرانجام برسانم و حاصل تحقیق و پژوهش

خود را به محضر عالمان تقدیم دارم. بر خود لازم می‌دانم از همه عزیزانی که در طول انجام این تحقیق مشارکت فعال و ارزشمند داشته‌اند و کسانی که به

نوعی مرایاری نموده‌اند صمیمانه پاسکزاری نمایم و آرزوی توفیق الهی و بهروزی را برای آنان خواستار باشم.

از زحمات استاد دکتر تقدیرم جناب آقای دکتریدالله رفیعی که راه‌نمایی این پایان‌نامه را بر عهده داشتند صمیمانه و مخلصانه تقدیر و تشکر می‌نمایم و باعث

افتخار هر دانشجویی می‌باشد که از راه‌نمایی علمی و پژوهشی ایشان در امر تحقیق بهره‌مند گردد.

و همچنین سرکار خانم دکتر زینب عرفت پور که به عنوان استاد مشاور مراد این پایان‌نامه همراهی کردند کمال تشکر و قدردانی را دارم.

و در پایان پاس و تقدیر از همه‌ی افرادی که در این پژوهش مرا همراهی کردند.

تقدیم به:

استوارترین تکیه‌گاهم پدرم

سبزترین نگاه زندگی‌ام مادرم

همدم لحظه‌های بودنم، همسرم

استعاره به عنوان ملکه تشبیهات مجازی، دارای والاترین جایگاه معرفتی و زیبا شناختی است که مستعارمنه یا مصداق خارجی این صنعت بیانی به هنگام ترجمه، در بین زبان‌ها، به علت تفاوت فرهنگی دچار ناهماهنگی می‌شود به همین دلیل برگردان آن به زبان دیگر بسیار دشوار و به باور شماری از نظریه پردازان معاصر ترجمه، کاری نشدنی است. بنابراین امروزه مترجم در رویارویی با چالش‌های پیش رو، نیازمند تسلط کامل بر هر دو زبان مبدأ و مقصد در ترجمه می‌باشد. با این حال مسئله ترجمه عبارت استعاری، نیازمند توجه و عنایت ویژه‌ای است.

خطبه‌های نهج‌البلاغه نمونه کاملی از بهترین تعابیر ادبی و تصویرپردازی‌های هنری هستند که در این پژوهش به واکاوی سه ترجمه فارسی معروف نهج‌البلاغه پرداخته‌ایم که این ترجمه‌ها عبارتند از: ترجمه دشتی، شهیدی و فیض‌الاسلام. در این پایان‌نامه، پس از آشنایی مختصر با مفاهیم استعاره و دیدگاه‌های ترجمه، تصویرهای استعاری در نهج‌البلاغه را استخراج و به مقایسه و نقد ترجمه‌های آقایان دشتی، شهیدی و فیض‌الاسلام در خطبه‌های پنجاه و یک تا صدم می‌پردازیم و شیوه کار و نوع نگاه مترجمان را روشن ساخته و تفاوت‌ها و تمایزات آن‌ها را بیان می‌کنیم. نتایج نشان می‌دهد مجموعاً هفت روش از سوی این مترجمین در ترجمه استعاره به کار گرفته شده است که روش‌های تحت اللفظی و معنایی به ترتیب پرکاربردترین روش بوده است. روش ترجمه تحت‌اللفظی همراه با افزوده‌های تفسیری به دلیل حفظ اصالت متن اصلی، غنی‌سازی زبان و ادبیات مقصد از شیوه‌های تعبیری جدید، آگاهی خوانندگان ترجمه از زبان مبدأ، گرفتن وجوه شبه مختلف و متعدد و عدم تغییر و نسبیت مناسب‌ترین و کارآمدترین روش در ترجمه استعاره می‌باشد. مترجمان در برخی موارد عموماً به علت عدم توجه به ساختار بلاغی استعاره‌ها، ترجمه نسبتاً ضعیفی ارائه کرده‌اند.

واژگان کلیدی: نقد ترجمه، استعاره، نهج‌البلاغه، خطبه پنجاه و یک تا صدم.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
پیشگفتار	۱
سوالهای پژوهش:	۲
فرضیه های پژوهش:	۲
پیشینه پژوهش:	۳
«فصل اول»:	۶
بخش اول: ترجمه، اصول و روش های آن	۷
۱-۱ ریشه یابی لفظ ترجمه (ریشه ومفهوم ترجمه)	۷
۱-۲ تعریف ترجمه	۸
۱-۳ پیشینه ترجمه	۹
۱-۴ مشکلات وسختی های ترجمه	۹
۱-۵ مشکلات وسختیهای خاص ترجمه از عربی به فارسی وبرعکس	۱۱
۱-۶ روش های ترجمه	۱۴
۱-۶-۱ ترجمه لفظ به لفظ	۱۶
۱-۶-۲ ترجمه تحت اللفظی:	۱۷
۱-۶-۱-۲-۶-۱ معایب وزیادهای ترجمه تحت اللفظی	۱۸
۱-۶-۲-۲-۶-۲ فواید ترجمه تحت اللفظی	۱۹
۱-۶-۳ ترجمه وفادار:	۱۸
۱-۶-۴ ترجمه معنایی (محتوایی):	۱۹
۱-۶-۵ ترجمه اقتباس	۱۹
۱-۶-۶ ترجمه آزاد	۲۰
۱-۶-۷ ترجمه اصطلاحی	۲۱
۱-۶-۸ ترجمه ارتباطی	۲۲
۲- انواع متن در ترجمه	۲۳
۲-۱ متون ادبی	۲۳
۲-۱-۱ ترجمه متون ادبی:	۲۳
۲-۲ متون علمی وترجمه آن	۲۴
۲-۳ ترجمه متون دینی	۲۵
۲-۳-۱ متون دینی وحیانی	۲۵
۲-۳-۲ متون دینی غیر وحیانی	۲۷
۲-۳-۲-۱ ترجمه نهج البلاغه به عنوان یک متن دینی غیر وحیانی	۲۷

۲۸	نقد ترجمه.....
۲۹	۳-۱ نقد از دیدگاه لغوی.....
۳۰	۳-۲ نقد از دیدگاه اصطلاحی.....
۳۱	۳-۳ انواع نقد ترجمه.....
۳۱	۳-۳-۱ نقد ترجمه، مستقل از متن اصلی.....
۳۱	۳-۳-۲ نقد تقابلی ترجمه.....
۳۲	بخش دوم: مبانی استعاره.....
۳۲	۲-۱ معانی استعاره.....
۳۲	۲-۲ آرای دانشمندان و ادیبان در مورد استعاره :.....
۳۳	۲-۳ استعاره و زندگی.....
۳۴	۲-۴ ارکان استعاره.....
۳۵	۲-۵ تقسیم بندی استعاره:.....
۴۱	۲-۶ ترجمه استعاره.....
۴۵	۲-۷ استعاره کلیشه‌ای یا باسمه‌ای (fossilized).....
۴۶	۲-۸ استعاره معیاری متداول و متعارف (Stock/ Standard).....
۴۷	۲-۹ استعاره اقتباسی، تحریف شده یا وفق داده شده (Adapted):.....
۴۷	۲-۱۰ استعاره جدید.....
۴۸	۲-۱۱ استعاره ابتکاری یا ابداعی (original).....
۴۹	۲-۱۲ روش ترجمه استعاره بر اساس دیدگاه پیترنیومارک.....
۵۳	«فصل دوم» استعاره در خطبه های ۵۱ تا ۱۰۰ نهج البلاغه و روش برگردان و نقد آن.....
۵۴	خطبه پنجاه و یکم.....
۵۷	خطبه پنجاه و دوم:.....
۶۲	خطبه پنجاه و چهارم.....
۶۴	خطبه پنجاه و پنجم:.....
۶۶	خطبه پنجاه و ششم :.....
۷۰	خطبه شصتم:.....
۷۲	خطبه شصت و دوم:.....
۷۴	خطبه شصت و چهارم:.....
۷۷	خطبه شصت و پنجم:.....
۷۹	خطبه شصت و ششم.....
۸۳	خطبه هفتادم:.....
۸۴	خطبه هفتاد و یکم.....
۸۶	خطبه هفتاد و دوم:.....

۹۰.....	خطبه هفتادوسوم:
۹۱.....	خطبه هفتادوششم:
۹۴.....	خطبه هفتادوهفتم:
۹۶.....	خطبه هشتادویکم:
۹۷.....	خطبه هشتادوسوم:
۱۰۷.....	خطبه هشتادوپنجم:
۱۰۸.....	خطبه هشتادوهفتم:
۱۱۳.....	خطبه هشتادوهشتم:
۱۱۵.....	خطبه هشتادونهم:
۱۱۹.....	خطبه نود
۱۲۰.....	خطبه نودویکم:
۱۳۲.....	خطبه نودوسوم:
۱۳۳.....	خطبه نودوششم:
۱۳۴.....	«فصل سوم»: نتیجه گیری
۱۳۶.....	۱-۳ نتایج
۱۳۹.....	منابع
۱۳۹.....	منابع فارسی
۱۴۲.....	منابع عربی
۱۴۳.....	مجلات
۱۴۵.....	نرم افزارها
۱۴۵.....	منابع انگلیسی
۱۴۶.....	چکیده انگلیسی

پیشگفتار

نهج البلاغه کتابی است که به خاطر وجود صناعت های لفظی و معنوی و بیان مفاهیم به صورت فصیح و بلیغ از دیگر کتب متمایز گشته است. استفاده از تشبیه، استعاره، سجع، مجاز... آن چنان مخاطب را شیفته و مجذوب می کند که پا به پای کلام امام(ع) می آید تا بهره ای از دریای بی کران نصیب او گردد. این کتاب به عنوان یک متن دینی غیر وحی ولی مرتبط با وحی مطرح است اگر نگاهی گذرا بدان بیافکنیم خواهیم یافت که سرتاسر آن عجین و قرین با قرآن کریم است از سوی دیگر این کتاب ارزشمند در بین مردم به بلاغتش مشهور است به طوری که بعد از قرآن کریم هیچ کتابی را به اندازه نهج البلاغه به بلاغت یاد نمی کنند، حال اگر دو جنبه دینی بودن و بلاغی بودن را بر متن اصلی نهج البلاغه بیافزاییم دشوار و خطیر بودن آن ترجمه بارزتر می گردد این امر ایجاب می کند که یک محقق یا مترجم به ویژه در مطالعه و ترجمه متنی همچون نهج البلاغه به سادگی از کنار این پدیده گذر نکند بلکه تلاش نماید تا حد امکان کارکرد این ساختار بلاغی حفظ و به خوانندگان ترجمه منتقل گردد. همچنین با توجه به اهمیت و کاربرد نهج البلاغه در میان اقشار مختلف جامعه، ضرورت دقت فراوان در ترجمه متون آن و همچنین به منظور شناسایی لغزش های برخی مترجمین و به تبع آن، بررسی و نقد هر یک از ترجمه ها لازم به نظر می رسد چرا که وجود نقدهای منصفانه بر ترجمه ها علاوه بر روشنگری در کشف معانی دقیق خطبه ها، مترجمان را به دقت بیشتر در ترجمه ها رهنمون می سازد. بنابراین کسانی که دست به ترجمه این کتاب گرانقدر می زنند به خوبی واقفند که کوچکترین سهل انگاری و عدم تخصص در موضوع می تواند تبعات و اثرات منفی و ویرانگری داشته باشد و باید در زمینه های دینی، بلاغت و ترجمه دانش کافی را داشته باشند تا بتوانند یک ترجمه مطلوب را ارائه دهند. وجود جنبه های فوق بر اهمیت ترجمه کتاب نهج البلاغه تاکید کرده و تمامی مترجمین را برای ارائه ترجمه مطلوب به مبارزه می

طلبد. این موضوعات سبب شد تا ترجمه یکی از شیوه های بلاغی این کتاب ارزشمند یعنی «استعاره» را در خطبه های ۵۱ تا ۱۰۰ مورد بررسی قرار داده و نحوه ترجمه آن توسط سه مترجم مطرح (دشتی، شهیدی و فیض الاسلام) را مورد بررسی و نقد قرار دهیم.

سوال های پژوهش:

- ۱- کدام شیوه ترجمه استعاره در ترجمه های مورد مطالعه بسامد بیشتری دارد؟
- ۲- کدام نوع ترجمه (تحت اللفظی، ترجمه به جامع، ترجمه به تشبیه، تصریح به حقیقت استعاره، ترجمه آزاد) توانسته است روح کلی حاکم بر متن و سبک عبارات را دقیق تر از دیگران در ترجمه استعارات متجلی سازد؟
- ۳- ترجمه استعاره خطبه های مورد بررسی در ترجمه های، دشتی، شهیدی و فیض الاسلام دارای چه ویژگی هایی هستند؟

فرضیه های پژوهش:

- ۱- با توجه به تعریف و کارکرد هر یک از مفاهیم ترجمه و استعاره و با در نظر گرفتن نوع متن نهج البلاغه روش ترجمه تحت اللفظی استعاره های نهج البلاغه همراه با افزوده های تفسیری و یا معنا و پیام نهایی استعاره، در ترجمه های مورد مطالعه بسامد بیشتری دارد.

- ۲- به علت امکانات زبانی خاص زبان مقصد، ترجمه تحت اللفظی تا حدی روح کلی حاکم بر متن را نسبت به سایر ترجمه ها (ترجمه به جامع، ترجمه به تشبیه، تصریح به حقیقت استعاره، ترجمه آزاد) متجلی می سازد.

۳- دشتی و شهیدی در ترجمه خود بیشتر به لفظ تکیه کرده اند و ترجمه تحت اللفظی ارائه داده اند شهیدی در برخی از ترجمه های خود سعی کرده عناصر زیباشناختی و بار ادبی متن را در ترجمه خود حفظ کند به همین دلیل دارای ویژگی های زبان کهن و دور از حوزه زبانی معاصر است. دشتی ساختار ترجمه را خواننده محور، و براساس ویژگی های زبان معاصر سامان داده است ولی فیض الاسلام کار خود را بر دو محور ترجمه و تفسیر قرار داده و همین سبب شده ترجمه اش روان باشد.

پیشینه پژوهش:

در مورد نهج البلاغه، کتاب ها، مقاله ها و پژوهش های مختلف صورت گرفته است و این اثر گرانبها از زوایای گوناگونی بررسی شده است اما در باب بررسی ترجمه های آن کمتر تحقیق صورت گرفته است. برخی از پژوهش های انجام شده به قرار زیر است:

- ۱- پایان نامه «بررسی روش شناسی ترجمه ی استعاره در خطبه های اول تا بیستم نهج البلاغه از سه ترجمه آقایان فیض الاسلام، شهیدی و دشتی» نوشته آقای کاظم وفائی، تابستان ۱۳۸۹ در دانشگاه قم.
- ۲- پایان نامه «بررسی روش شناسی ترجمه استعاره در خطبه های بیست و یکم تا پنجاهم نهج البلاغه (ترجمه های فیض الاسلام، دشتی و شهیدی (ره))» نوشته آقای حبیب برانیمه، زمستان ۱۳۸۹، دانشگاه قم. هر دو نگارنده، روش ترجمه استعاره را توسط سه مترجم مطرح نهج البلاغه (فیض الاسلام، دشتی و شهیدی) از خطبه ۱ تا ۵۰ بررسی کرده اند، اما به جزئیات ارکان استعاره در رساله های خود و همچنین به نقد ترجمه های مترجمین پرداخته اند، شایان ذکر است در این پایان نامه از منابع مختلف جهت تشریح ارکان استعارات استفاده شده و نیز به نقد ترجمه های مترجمین پرداخته شده است.

۳- ساخت و بافت در ترجمه متون دینی، بررسی مقایسه ای دو ترجمه از نهج البلاغه (شهیدی و دشتی) اثر رضا ناظمیان و حسام حاج مومن، تهران: مجله ادب عربی، شماره ۱، سال ۵، ۱۳۹۲، صص ۲۵۴-۲۳۷، که نگارندگان آن با روش نمونه برداری به صورت تطبیقی به مقایسه دو ترجمه شهیدی و دشتی از نهج البلاغه پرداخته اند، این مقاله بسیار ارزشمند است و نگاه تازه ای دارد اما موضوع آن کلی است در این خصوص گفتنی است که اگر نگارندگان چند خطبه مشخص را مقایسه می کردند ارزش مقاله افزون تر می شد.

۴- «بررسی ترجمه های صور خیال در دو خطبه «الجهاد» و «الملاحم» نهج البلاغه (با تکیه بر ترجمه های دشتی، شهیدی، قرشی و فیض الاسلام) اثر سید محمد میر حسینی و حشمت الله زراعی کفایت: فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، شماره ۸، پاییز ۱۳۹۲، صص ۱۴۵-۱۷۴ که نگارندگان آن عناصر خیال تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه را در دو خطبه ۲۷ و ۱۰۸ نهج البلاغه با تکیه بر ترجمه های دشتی، شهیدی، قرشی و فیض الاسلام مورد بررسی قرار داده اند.

۵- زیباشناسی صور خیال و آرایه های ادبی در ترجمه نهج البلاغه (مطالعه موردی ترجمه سید جعفر شهیدی) اثر مسعود باوان پوری، رضوان لرستانی، فاطمه اسدی که نویسندگان این پژوهش با بررسی ۱۱۴ خطبه ابتدایی نمونه هایی از آرایه های لفظی و معنوی و نیز صور خیال به کار گرفته شده در ترجمه را بیان نموده و توانمندی این استاد بزرگ را برای خوانندگان به تصویر کشیده اند. ، دو فصلنامه مطالعات ترجمه قرآن و حدیث، دوره ۱، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۹۳، صص ۱-۲۲.

۶- «مطالعه تطبیقی ترجمه های تصاویر کنایی دنیا در خطبه های نهج البلاغه» اثر مرتضی قائمی و رسول فتحی مظفری. دو فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش های ترجمه در زبان و ادبیات عربی، سال ۴، شماره ۱۱، پاییز

و زمستان ۱۳۹۳ که نگارندگان آن به واکاوی روش های مختلف ترجمه کنایی عبارت های دنیا (ترجمه دشتی، ایتی، مکارم شیرازی، شهیدی و فیض الاسلام) پرداخته اند.

هر چند که در مورد نهج البلاغه، کتاب ها، مقاله ها و پژوهش های مختلفی صورت گرفته است و این اثر گرانبها از زوایای گوناگونی بررسی شده است اما در باب بررسی ترجمه های آن کمتر تحقیق صورت گرفته است و از آنجا که به ترجمه بلاغی خطبه های پنجاه و یکم تا صدم پرداخته نشده لذا می تواند کاملاً تازگی داشته باشد.

فصل اول

بخش اول: ترجمه، اصول و روش‌های آن
بخش دوم: مبانی استعاره

بخش اول: ترجمه، اصول و روش‌های آن

۱-۱ ریشه‌یابی لفظ ترجمه (ریشه و مفهوم ترجمه)

ترجمه به عنوان یک فعالیت هدفمند در راستای انتقال مفاهیم و پیام زبان مبدأ به زبان مقصد و برقراری ارتباط بین زبان‌ها، دیرگاهی است که به صورت علمی مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در مورد ریشه‌ی ترجمه بحث‌های فراوانی از سوی زبان‌شناسان، لغت‌شناسان و فرهنگ‌نویسان صورت گرفته و نظریه‌های متفاوتی از سوی آن‌ها ارائه گردیده است به طوری که هنوز به یقین نمی‌دانیم ریشه آن به کجا برمی‌گردد، عده‌ای بر این باورند که:

«تَرْجَمَةٌ» در لغت، بر وزن «فَعْلَلَةٌ» مصدر رباعی مجرد از ماده «تَرْجَمَ يُتْرَجَمُ» به معنای «برگرداندن کلام از زبانی به زبان دیگر» است (کزازی، ۱۳۷۴، ج ۱: ۱۰). مرحوم دهخدا در لغت‌نامه آورده است: «تَرْجَمَان، تَرْجَمَان، تَرْجَمَان: شخصی را گویند که لغتی را به زبان دیگر تقریر کند. این لفظ عربی و اصل آن در فارسی تَرْزَبَان بوده، آن را مُعَرَّب کرده‌اند، تَرْزَفَان گفته‌اند. همچنین کسی که داننده دو زبان باشد که صاحب یک زبان را به صاحب دیگر بفماند و این معرَّب ترزبان است. و ضم جیم از آن است که ژبان به ضم اول است و به فتح نیز آمده است. و بعد از معرب کردن این لفظ، مصدر و افعال و اسماء از آن اخذ کرده‌اند چون تَرْجَمَ يُتْرَجَمُ تَرْجَمَةٌ فَهُوَ مُتْرَجَم. برخی دیگر این واژه را به ریشه واژه آرامی «ترگوم» نسبت می‌دهند» (لغت‌نامه دهخدا، حرف «ت»).

مترجم در زبان تازی به معنی برگرداننده و ترجمه شده است. فرهنگ نویسان نیز ترجمه را برآمده از ترجمان شمرده‌اند و در بنیاد، پارسی دانسته‌اند. ابن منظور در لسان العرب درباره این کلمه می‌نویسد (لسان العرب، ۱۴۰۵، ج ۱۱: ۲۲۸): «تَرْجَمَانٍ وَ تَرْجَمَانٍ بِه معنای مفسر زبان و ناقل آن از زبانی به زبان دیگر است»

جوهری نیز در الصّاح (عطار، ۱۳۸۷، ج ۱: ۱۹۲۸) ذیل ماده «رجم» می نویسد: «تَرْجَمَ کَلَامَهُ: یعنی سخن او را به زبان دیگر تفسیر کرد» و با آوردن سه لغت (التَّرْجُمَان، التَّرْجُمَان، التَّرْجُمَان) ذیل ریشه «رجم» و همچنین راغب اصفهانی (راغب اصفهانی، ۱۹۹۶، ج ۲: ۱۹۰) با آوردن کلمه «التَّرْجُمَان» آن را از ریشه عربی «رَجِم» دانسته‌اند. الأب رفائیل نخلة الیسوعی (۱۹۹۶: ۱۷۵)، ترجمه را وام گرفته از سریانی می‌داند و به اعتقاد وی «ترجمه از Targume و «ترجمان» از Targmano سریانی گرفته شده‌است. پطرس البستانی (۱۹۹۳: ۶۹) نیز عقیده دارد: «بعید نیست که «ترجمه» برگرفته از «رجم» کلدانی به «معنی انداختن و پرتاب کردن» و یا برگرفته از «رجم» عربی به معنی «سخن گفتن با حدس و گمان»، باشد». محمود رامیار (۱۹۹۳: ۶۹) نیز به نقل از شهاب الدین الخفاجی در شفاء القلیل فیما ورد فی کلام العرب من الدخیل، ترجمان را اقتباس از «ترزبان» فارسی می‌داند.

۲-۱ تعریف ترجمه

نگاهی به مهمترین تعریف‌هایی که از ترجمه ارائه شده‌است، گویای اهمیت دستیابی به ترجمه‌ای دقیق به همراه امانت داری و انتقال همه جنبه‌های ظاهری و معنایی پیام زبان مبدأ در فرایند پیچیده ترجمه می‌باشد.

یوجین نایدا (Nida)، زبانشناس برجسته و معروف در تعریف ترجمه می‌گوید: «ترجمه عبارت است از بازآفرینی نزدیکترین معادل طبیعی پیام زبان مبدأ در زبان مقصد، اول از جهت مفهوم و بعد از لحاظ سبک» (نایدا و تیر، ۱۹۶۹: ۱۲). کت فورد (Catford) نیز معتقد است که «ترجمه کنشی زبانی است که در فرایند آن، موادّ متنی در یک زبان (زبان مبدأ)، جای خود را به موادّ متنی معادل در زبان دیگر (زبان مقصد) می‌دهد» (کتفورد، ۱۹۶۹: ۱). مترجمان و کارشناسان و نویسندگان نیز نظر خود را به پرسشنامه مجله دلوس Delos در رابطه با ترجمه خوب اینگونه بیان کرده‌اند: «ترجمه خوب عبارت است از نزدیکترین معادل در زبان مترجم برای مطلب

مورد ترجمه، با حفظ مشخصات متن اصلی تا آنجا که ظرفیت زبان اول ایجاب کند و عجیب و دور از ذهن ننماید» (صفارزاده، ۱۳۷۴: ۲۶):

۳-۱ پیشینه ترجمه

فراگیری زبان سایر ملت‌ها، تاریخی چند هزار ساله دارد و مسئله‌ای جدید و صرفاً از پدیده‌های قرن بیستم نیست (رشیدی، ۱۳۷۲: ۹).

تاریخ اولین ترجمه به زمانی برمی‌گردد که دو انسان نیاز به ایجاد رابطه و گفت و شنود داشته‌اند، اما شروع رسمی ترجمه در میان اعراب به روزگار پیامبر (ص) برمی‌گردد (معروف، ۱۳۸۱: ۹). حضور مسلمانان غیر عرب در مدینه، سفرهای تابستانی و زمستانی قریش، تجارت با ایران و روم و ارسال سفیران از جانب پیامبر (ص) به سایر کشورها نیاز به ترجمه را ملموس‌تر ساخت (شبستری و مومنی، بی تا: ۶۵). در تمامی طول فرهنگ بشری ترجمه میان زبان‌ها با نمودی روشن و نمونه‌هایی بسیار به چشم می‌خورد. تاریخ ترجمه به گذشته‌های اساطیری برمی‌گردد (یعقوبی، ۱۳۸۴: ۵۸). در جهان امروز که ویژگی برجسته آن وجود و لزوم ارتباط و همکاری در زمینه‌های مختلف بین کشورها می‌باشد، همواره تلاش گسترده‌ای برای تسهیل هر چه بیشتر این ارتباط در جریان بوده است. در این راستا آشنایی با زبان ملیت‌های مختلف نیز به عنوان وسیله ایجاد این ارتباط پیوسته ضرورتی غیر قابل اجتناب بوده و اختراع و تکامل راه‌ها و وسایل مخابراتی صرفاً به منظور تسهیل و تسریع آن است.

۴-۱ مشکلات و سختی‌های ترجمه

کار مترجم به طور کلی با کار نویسنده تفاوت دارد. یک نویسنده آن چه را می‌نویسد ترکیباتی است که از ذهن آدمی می‌گذرد اما تخیل یک نویسنده در آن نوع ترجمه آزاد است، در حالی که مترجم حتی در سطح عالی به توانایی و مهارت بر کشف تخیل نویسنده می‌پردازد و در بیان آن چه می‌یابد چندان آزاد نیست

(صفارزاده، ۱۳۸۴: ۱۵۷). زیرا بیم آن می رود تعبیری خودسرانه از اندیشه نویسنده تلقی شود، بنابراین یک مترجم خوب باید یک نویسنده برتر نیز باشد؛ زیرا سختی کار ترجمه کمتر از سختی کار نویسنده نیست (صفوی، ۱۳۷۴: ۶۷).

وقتی که فرهنگ و زبان هر دو (مترجم و نویسنده) دور باشند مثل فارسی و انگلیسی، اشکال چندین برابر است و وظیفه مترجم بسیار سنگین تر. مشکل زبان از موقعیت آن ناشی می شود، بنابراین درک تفاوت های جزئی واژگان به یک ذهن تند، منتقد، باریک بین و حساس به زبان نیاز دارد (صفارزاده، ۱۳۸۴: ۲۳). مواردی هست که کلمه مفهوم را می رساند ولی در حوزه هایی که ویژگی دارد به کار نرفته مثلاً «مهرآمیز»، «دوستانه»، «عاشقانه» مفاهیمی نزدیک به هم هستند اما از آن جا که کلمات از لحاظ مفهوم عاطفی، اخلاقی، شدت و ضعف و وسعت کاربرد یکی نیستند هر گاه به جای یکدیگر به کار روند این تفاوت آشکار است (امامی، ۱۳۷۲: ۱۹۶).

گاهی ممکن است مترجم به جملاتی در ترجمه برخورد کند که با وجود اینکه کلماتی ساده و قابل فهم دارند ولی معنی آنها به درستی مشخص نیست که در چنین مواقعی یا باید صرفاً از روی ساختار دستوری و واژگانی جمله دست به ترجمه بزند و یا به دنبال معنایی برای آن جمله باشد که با محتوای کلی متن سازگار باشد در هر دو حالت باید اصل جمله را در پانوشت قید کرد (صلح جو، ۱۳۸۵: ۲۱).

ذکر این نکته ضروری است که کفهی دشواری ترجمه همیشه به طرف زبان دوم مترجم (زبان غیر از زبان بومی یا مادری) سنگینی می کند؛ زیرا مترجم باید در زبان خود (زبان مادری، یا زبانی که با آن بزرگ شده است) نیز مهارت داشته باشد. او باید شیوه کلمات و عبارات را در متون مختلف و بر حسب نوع مخاطب تنظیم کند.

یکی از محققین ترجمه می گوید: «درد ترجمه در کشور ما عمدتاً درد فارسی ندانی است» (رشیدی، ۱۳۸۲: ۹۵).

۵-۱ مشکلات و سختی های خاص ترجمه از عربی به فارسی و برعکس

اسماعیل دخیلی کهنموئی (۱۳۷۹: ۱۸۰) سه دلیل عمده فزونی تنگناهای ترجمه عربی به فارسی و برعکس

بر دیگر زبانها را در مورد زیر می داند:

۱. میان دو زبان تداخل، آمیزش، همانندی و وام دهی وجود دارد.

۲- دو زبان عربی و فارسی از خانواده زبانی واحد نیستند.

۳- اختلاف ساختارهای نحوی و ظرف های عربی و فارسی .

برخی از مشکلات دیگر ترجمه از عربی به فارسی این است که نکات دستوری موجود در عربی مثل: مفعول

مطلق ، مفعول له، حال و غیره، ویژگی های منحصر به فردی دارند که ترجمه فارسی آنها دقت خاصی را

می طلبد. توضیح بر اینکه مفعول مطلق نوعی در فارسی وجود ندارند، مفعول له بدون حرف اضافه در فارسی به

کار نمی رود و حال نیز با صاحب خود به کار نمی رود (فرشید ورد، ۱۳۸۱: ۱۹-۱۴).

ترجمه از زبان عربی به زبان فارسی و بالعکس قدمتی طولانی دارد. ترجمه های فارسی به عربی ابتدا از زبان

پهلوی (فارسی میانه) و پس از آن فارسی دری صورت گرفت.

ابن ندیم در «الفهرست» (تجدد، ۱۹۷۱: ۳۰۵) خود اسامی کسانی از جمله ابن مقفع، حسن بن سهل، و آل

نوبخت را که از فارسی به عربی ترجمه کرده اند ثبت کرده است.

در دوران معاصر ترجمه میان دو زبان گسترش زیادی پیدا کرده است، تعدادی از کتب کلاسیک ادبیات فارسی به عربی برگردانده شده است (بکار، ۱۳۷۱: ۲۵).

ایرانیان نیز به نوبه خود و در مقیاسی وسیع تر بخشی از کتب کلاسیک و معاصر عرب را به فارسی ترجمه کرده اند (همان منبع: ۴۶).

باید گفت مترجمانی که از عربی به فارسی و بالعکس ترجمه می کنند با مشکلات و لغزش گاههایی روبرویند که در مسیر همه مترجمان وجود دارد، اما ترجمه میان این دو زبان برخی مشکلات خاص خود را نیز دارد زیرا میان این دو زبان روابط تداخل، قرض و تشابه برقرار است این مشکلات عبارتند از:

۱. آگاهی اندک مترجمان از زبان مبدأ؛ بسیاری از الفاظ عربی که به فارسی وارد شده اند معنایی متفاوت با معنی اصلی پیدا کرده اند برخی از مترجمان این کلمات عربی را در معانی فارسی آن تعبیر می کنند و این معانی را چنان بدیهی می پندارند که به فرهنگ لغت نیز مراجعه نمی کنند. این نقص در ترجمه فارسی به عربی و بالعکس مشکلات بسیاری ایجاد کرده است (بکار، ۱۳۷۱: ۴۶).

۲- عدم درک معنی ترکیبات لغوی؛ در ترجمه از عربی به فارسی و بالعکس این مشکلات به نحو بارزی ظاهر می شود. (همان: ۴۶)

۳- از بزرگترین لغزش گاههایی که گاه مترجم دچار آن می شود غفلت از (زبان زمان) موضوع مورد ترجمه است. مثلاً در ترجمه سیاست نامه الفاظ و اصطلاحات عربی را که مولف به کار برده، از آن جا که متناسب دوره ای است که کتاب در آن تألیف شده باید بدون تغییر تفسیر باقی بماند، گرچه بسیاری از آن الفاظ مدت هاست که مهجور مانده است (همان منبع: ۴).

۴. مسئله برگرداندن عبارات‌های فارسی ترجمه شده از عربی به زبان اصلی خود؛ در بسیاری از متون فارسی ترجمه‌هایی از قرآن و احادیث و گفته‌های مشهور وجود دارد که مترجم برای حفظ دقت و رعایت امانت‌داری لازم است در جستجوی متن اصلی عبارت برآید هر چند که توانایی ترجمه متن فارسی به عربی را داشته باشد (عبدالغنی حسن، ۱۳۷۶: ۲۸).

۵. کثرت تحریف‌ها، تصحیف‌ها و خطاها در نقل آیات احادیث در اشعار و اقوال وارده و در ثبت اعلام و اماکن و اسامی کتب می‌باشد و علت آن بیشتر سهل‌انگاری نسخه نویسان، عدم آگاهی اغلب آن‌ها از کتاب مورد استنساخ و نیز اهمال و عدم شناخت کافی می‌باشد (بکار، ۱۳۷۱: ۴۹ و ۵۰).

ترجمه جذابیت و کشش خاص خود را دارد. ترجمه خوب و قابل قبول همیشه امکان پذیر است اما مترجم خوب هرگز با آن ارضاء نمی‌شود، به عبارتی ترجمه معمولاً قابلیت بهتر شدن دارد و هرگز ترجمه بدون نقص، ایده آل یا کاملاً صحیح وجود ندارد. مترجم همیشه در تلاش است تا دانش خود را توسعه دهد و بیانش را بهتر کند، همیشه در جستجوی واژه‌هاست. مترجم در چهار سطح کار می‌کند (نیومارک، ۱۳۸۶: ۵).

اولاً ترجمه خود علمی است که مستلزم شناخت و اثبات حقایقی است که آن‌ها را شرح می‌دهد. در این مرحله نادرستی‌ها و اشتباهات مربوط به واقعیت شناسایی می‌شود؛ ثانیاً مهارتی است که نیازمند زبان مناسب و استفاده قابل قبول از آن‌هاست؛ ثالثاً ترجمه هنری است که نوشتار خوب و بد را از هم تمیز می‌دهد و در واقع مرحله خلاقیت، شم و شهود و گاهی الهام در ترجمه است. نکته آخر اینکه ترجمه به ذوق و قریحه مترجم بستگی دارد و این مقوله‌ای است که نیازی به استدلال ندارد و ارجحیت سلیقه‌ای اعمال می‌شوند و تنوعی که در ترجمه‌های با اندیشه دیده می‌شود بازتاب تفاوت‌های فردی است. بنابراین ترجمه نمی‌تواند یک متن اصلی را از نو بیافریند یا دقیقاً همان متن باشد در نتیجه اولین و مهمترین کار مترجم برگرداندن متن است.